

ÁDÁM OTTÓ

1928–2010

Színigazgatók halála pontot tesz társulatuk életének egy szakaszára, korszakára, melyet az ő direktori nevük fémjelzett; de egy időre reflektorfénybe is vonja azt a periódust, azt a közösséget, amelyet egykoron vagy tegnapig vezettek. A színigazgatók halála – ha jelentős személyiségek voltak – hosszú évek, évtizedek újragondolására készítet, mielőtt személy és műve végleg a színháztörténet lapjaira költözne. Szilágyi Dezső, Ádám Ottó, Iglódi István, Schwajda György: két, régóta nyugálmányú és két, halála percéig aktív színházigazgató a közelmúltban történt távozása, a négyszeres csapás hatvan esztendő hazai színházi sikereit és sebeit nyitotta fel (újra vagy mélyebben). Színházi „aranykorokat”: a Madách Színházét és (mai nevén) a Budapest Bábszínházét; akut színházi dilemmákat: a Magyar Színházét, a Nemzeti Színházét, Kaposvárt, de még Szolnok színházáét is. Az elhunytak holtukban is aktívak: olyan emlék- és problémakötegekre irányítják a figyelmet, melyekről a rövidre szabott, főhajtó stílusú nekrológműfajnál bővebb terjedelemben, tárgyyszerűbb tónusban lenne ok meditatálni. Mindazoknak, akik a magyar színházművészet elemző krónikásai.

Ádám Ottó szeretett a háta mögött összetett kézzel, lassú nyugalomban, udvarias köszönésre mindig készen sétálni Budapest belvárosának utcáin. Az általa 1972 óta vezetett színházból, a Madáchból 1989-ben sétált ki. Majdnem két esztendeje nem rendezett már akkor, s nem is rendezett soha többé. Elfáradt volna? Netán ráunt a hivatására? Nem kívánt a musicalszínházzá történő alakuláshoz asszisztálni? A rendszerváltozás előtti, szabadságkorlátozott évtizedek egyik meghatározó színházi főszereplőjeként – aki már harminchét évesen (1965) megkapta a Kossuth-díjat – a testben-lélekleben kényes eleganciájú férfi nem tartotta volna ízlésesnek, ha a végre elérkezett szabadság társadalmi és művészi káosza is vezetői székből találja? A lehetséges válaszok közül egyik sem egészen pontos, hiszen (és ez sokat elárul) a főiskolának, a fiataloknak – a Színház- és Filmművészeti Egyetemnek – nem fordított hátat. Ott 2003-ig tevékenykedett, nemzedékeket nevelt, az utolsó években professor emeritusi státust élvezve. Tanára volt egyik mestere, Gellért Endre fiának, Gellért Péternek is. S bizonyára feltételezhetjük, visszavonultságában nyomon követte másik bálványa, Nádasdy Kálmán fiának, Nádasdy Ádámnak költői és fordítói sikereit. Beilleszkedett a nemzedéki sorba. Apatípus és pedagógus-diplomata volt egyszerre. Színházvezetői erényeit az utánpótlás képzésében kamatoztatta.

A holokauszt sárkányának bergeni-belseni torkából szabadult, szülővárosa, Kolozsvár orvosi egyetemén két évet végzett, rendezői diplomát

Budapesten 1952 tavaszán szerzett művészen mintha két én lakozott volna. Egy hűvös, palástoltan szarkasztikus angol úr és egy folyton jobbat akaró, de mértéken felül nem reménykedő orosz demokrata. Mindig színészcentrikus színházi munkái – melyek sorából számosat csak leírás, fotók alapján ismerhetek – értelmezhetők ebből a közelítésből. A Shakespeare- és főleg a G. B. Shaw-rendezések, a szinte hiánytalanul végigpásztázott Csehovok és a három KISPOLGÁROK-nekirugaszkodással lendített Gorkijok. Tapsok és viták közepette tért vissza-vissza e kedves íróihoz. Jómagam ugyan az 1967 decemberi, kevesebbre taksált Dürrenmatt-premiert, A NAGY ROMULUS bölcs, felülemelkedő távlatlanságát szerettem legjobban, Ádám valószínűleg legkedvesebb színészeivel, Pécsi Sándorral és Mensáros Lászlóval a főszerepekben. A nagy műveltségűnek, éles szeműnek – és konzervatívnak tudott Ádám Ottó talán ez esetben merészkedett legközelebb a dramaturgiai modernséghez, a lélektani igényesség és a realista elköteleződés számára ezt az anyagot is megfelelőnek ítélve.

Ekkor, érettségim évében még nem sejthettem, hogy egyetemistaként hamarosan a Madách közelébe sodródhatom. Nem elsősorban Ádám Ottó hívására, s inkább a „kis Madáchban” (a mai Örkény István Színházban), mint az anyaszínházban. Diákkapcsolatok révén leshettünk be néhányan, magyar szakosok, a színházi üzemenetbe, a – Vámos Lászlónak, Pártos Gézának, Lengyel Györgynek, Kerényi Imrének és a pazarul kiegyensúlyozott színészgárdának is köszönhetően – virágzó időszakát élő együttes próba-mindennapjaiba. Nyilván nem láttunk a felszín alá, a Tolnay Klárit, Kiss Manyit, Domján Editet, Gábor Miklóst, Huszti Pétert s annyi tapasztalt nagyságot és ígéretes fiatalt is soraiban tudó közösség tényleges erőviszonyaiba. Fénylett – még egy ideig tartott – az arany(kor). De már 1963 végén ezt írta Németh László egy levelében Ádámnak, a MATHIASZ PANZIÓ harmadszori (s immár „a Kamaraszínházba sülyesztett”) bemutatási szándékát hírül véve: „...Bessenyei Hozzátok került. A Sámsonat játszotta már, [...] játszuk el azt, ha luk van a Kamaraszínház műsorában. Bessenyei azonban nem ér rá (mint ahogy a Bolyaiakra sem ért rá); belátható időn belül nem is számíthatunk rája. Viszont kívül lehetne akkor a drámáim játszatni? Pécsi, mint kimutatta, utál; Gábor Miklós a Villámfénynél, esetleg a II. Józsefet játszhatná, de ítéld meg, volna-e kedve hozzá? A Hamlet, Tanner John után egy Németh Lászlót!” Ádám Ottónak nem csupán a köztudottan érzékeny Németh duzzogását kellett leszerelnie, színészeit épp Németh odaadó hívének mondva a színházat megvédenie, a maga keserűségét kordában tartania, hanem végigküzdenie azt az évtizedeken átnyúló levelezési sakkjátszmát, amely a nyersebb vagy burkoltabb szóval üzengető, néha képtelen lépéseket borítékoló hatalom és az általa szolgált, utóbb vezetett intézmény között zajlott.

Németh László drámái iránti elköteleződése (a SZÉCHENYI 1957-es morális hőstette, AZ ÁRULÓ vallomása, a BODNÁRNÉ megfeszülő kísérlete) mellett Ádám sok magyar színműíróért és színműért tett sokat. Ám jellemző, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – egyik szerzőnél sem állapodott meg, s épp e mezőnyben olykor kevesebbet produkált, mint amennyit sajtó

és közönség visszajelzett (többek között a Sütő András-drámákat látom életműve e szerényebb helyén; közülük az egyiket, a CSILLAG A MÁGLYÁN-t filmre is vitte).

Görgey Gábor, akinek egyik formátumos nem abszurd darabját, a GALOPP A VÉRMEZŐN címűt rendezte, nyolcvanadik születésnapján empátiás sorokkal köszöntötte az ünnepeltet (ebből az alkalomból a Madách Színház ma is olvasható tisztelgő Ádám-blogot nyitott). Görgey a jó barát „*halk elszántsága, rettenetes nyugalma, kíméletlen toleranciája és mindenén átívelő bölcsessége*” derűs-kemény paradoxonaival írta le a jelentékeny tehetség természetét, s megfogalmazott egy mondatot, mely Ádám Ottó sírfelirata is lehetne: „*Ez a szelíd, a világot tűnődve mérlegelő ember, ha ráértett valamire, villámgyors volt és határozott.*”

Tarján Tamás

TALÁN MOST KEZDŐDIK

Rubin Szilárd (1927–2010)

„Az írókat eltemették, de a gyász éjszakáján, a kivilágított kirakatokban hármásával felállított könyvei kiterjesztett szárnyú angyalokként virrasztottak hajnalig, mintha annak a feltámadását jelképeznék, aki nem volt többé.”

(Marcel Proust)

Rubin Szilárd két csodálatos kisregényéről ez év február 10-ének éjszakáján hallottam először egy barátomtól. Jól ismerem ezt a barátomat, és ismerem a hangjának azt a furcsa elmélyülését is, amikor olyan dolgokról beszél, amelyek igazán felkavarták és megrendítették. Ezért a CSIRKEJÁTÉK-ot már másnap, nem sokkal később pedig a RÓMAI EGYES frissen megjelent második kiadását is beszereztem, a következő napok-hetek pedig olyan eksztatikus olvasással és újraolvasással teltek, mintha visszafelé folyna az idő, és újra az első egyetemi éveimben lennék.

Persze nem egy ismeretlen, új kontinens felfedezése volt ez, hiszen a magyar irodalom vidékei ennél szűkösebbek, topográfiája könnyen rávetíthető egy közepes városra és annak környékére – ami nem jelenti azt, hogy ne lennének benne évtizedeken át elhagyatottan álló, titokzatos kertek, a forgalmas sugárutak árnyékában meghúzódó mellékutcák, melyeket hírből ugyan ismer az ember, de leginkább arról, hogy mennyire nem jár ott már jó ideje senki. Rubin Szilárd életműve is éppen ilyen: egy elhagyott lakás valahol a Mészöly, Ottlik, Nádas és Esterházy nevű felhőkarcolók mögött, a „prózafordulat” néven ismert városrész tőszomszédságában, közvetlen átjáróval a Pilinszky-monostor kerengőjébe, és egy sarokra a régóta bezárt Darling eszpresszótól, melynek lelakatolt üvegajtaja mögül éjszakánként még mindig kihallani az *Újhold* aktuális számát szerkesztő Nemes Nagy Ágnes reszelős gordonkahangját.

Egy hónappal az első találkozás után egy másik beszélgetésen már a Rubin-művek szokatlan frissességéről beszélünk, hogy bár mindenestül benne van a szövegeiben a kor, amelyben születtek, mégsem lepódtunk volna meg, ha ezek a regények mostanában íródtak volna. Szegő János azt mondta, úgy érzi, mintha egy régen elfelejtett rokonát ismerte volna meg. Pontos megfogalmazás. Író valószínűleg nem adhat nagyobb ajándékot az olvasójának, mint az idegen földre való hazatérés érzetét. „*Bőröm friss és hús volt a fürdéstől, testem tiszta, mint a közlekedőedény*” – olvasom a CSIRKEJÁTÉK első oldalán, és nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy ezt a meghökkentően pontos hasonlatot könnyen olvashatnám fiatal kortársaim valamelyikének versében is, nem egy 1963-ban megjelent regényben. És mégis.

Bár igaz, hogy mi már azt a változatot olvastuk, amit Rubin a CSIRKEJÁTÉK 1981-es, második kiadása alkalmából radikálisan átdolgozott. Új zárófejezet került a régi helyére, mondatok, egész oldalak, hasonlatok, utalások lettek átírva, modernizálva. Ami igencsak jót tett a regénynek. Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha Rubin Szilárd írói tevékenységének művészileg legsikeresebb korszakát a nyolcvanas évekre tesszük, amikor megszületett a CSIRKEJÁTÉK új változata, és megíródott a CSIRKEJÁTÉK valamiféle folytatásának, testvérregényének tekinthető RÓMAI EGYES is, ami 1985-ben jelent meg először a Rakéta Regénytár sorozatban. Az én generációm ezekben az években épp csak megszületett, ám erre az időszakra esik az akkor már egy évtizede készülődő prózafordulat *annus mirabilis* is, az 1986-os év, mikor egy időben jelent meg a BEVEZETÉS A SZÉPIRODALOMBA és az EMLÉKIRATOK KÖNYVE, melyek után már nem lehetett kétséges, hogy új korszaka kezdődött a modern kori magyar irodalomnak.

Amelyből Rubin Szilárd azonban már nem vette ki a részét. A RÓMAI EGYES megjelenése után máig nem jelent meg új könyve, a buldózermetű nagyregényeken nevelkedett új magyar próza kánoncsináló láza pedig szinte teljességgel elsiklott a két karcsú kötet fölött. Pedig ha figyelmesen újraolvassuk a korszak alapító szövegeit, így például Balassa 1980-as ÉSZJÁRÁS ÉS FORMA című esszéjét vagy A REGÉNY ÁTVÁLTOZÁSA ÉS AZ ÉRZELMEK ISKOLAJA című kismonográfiáját, jól látható, hogy Rubin kisregényeiben számos olyan szövegalkítási, poétikai és szemléleti sajátosság megfigyelhető, amelyet általában ehhez az új iskolához szoktunk kötni. Hogy ennek ellenére miért nem irányult több figyelem Rubin műveire, azon persze lehet borongani, az okok azonban nem olyan rejtélyesek.

Hiszen nem csak arról van szó, hogy sem a magyar kritika mániákus nagyregény-központúsága, sem szociális struktúrája nem kedvezett egy olyan szerzőnek, aki sem kiterjedt, sokkötetes életművel, sem folyamatos, személyes jelenléttel nem tudta megtámogatni azt a két vékonyka kötetet, melyek önértékük alapján megérdemlik, hogy a legfinomabban szőtt magyar prózák között tartsuk számon őket, hanem arról is, hogy az adott kor körülményei között Rubin sajátos személyisége, politikai szerepvállalása is valószínűleg a mellőzöttségre predesztinálta őt. MDF-alapítóként és a *Magyar Fórum* szerzőjeként, félzsídó származását szenvedélyes nacionalizmussal kompenzáló alakként nem lehetett túl szimpatikus figura a demokratikus ellenzékkel intenzív szellemi kapcsolatban álló új magyar irodalom világa számára, szépirodalmi művei azonban valószínűleg nem voltak eléggé irányzatosak ahhoz sem, hogy a jobboldali irodalmi élet fontos szerzőjeként a keblére emelje. Emellett pedig legendásan összeférhetetlen személyiség volt, aki időről időre mindenkivel képes volt halálosan összeveszni, s így fokozatosan szinte minden személyes ismerősét sikerült elidegenítenie magától.

Mindezek ellenére a két kisregényt mégsem temette teljesen maga alá a feledés, s ez nagymértékben a Rubin-műveket újra és újra lelkesen felfedező, nagy olvasóknak köszönhető, mint például Földényi F. Lászlónak, aki a CSIRKEJÁTÉK 1981-es második kiadásától kezdve értő kritikák-

kal kísérte figyelemmel Rubin könyveit, vagy Esterházy Péternek, aki 1997-ben írott esszéjével hívta fel a figyelmet a regényre, majd fontos szerepe volt abban is, hogy 2004-ben a könyv harmadik kiadása is megjelent a Magvetőnél. 2006-ban Keresztesi József írt átfogó ismertetést az egész Rubin-életműről a *Magyar Narancs*ba, immár szót ejtve Rubin egyéb munkáiról is, így a FÖLDOBOTT KŐ (1952) és a SZÉLVERT PORTÁK (1956) című kétrészes családregényről és a populáris irodalomba tett kirándulásokról, a PARTIZÁNOK A SZIGETEN (1953) és a MULATSÁG A FARKASVEREMBEN (1973) című krimikről. A recepció legújabb föllendülését pedig, mint oly sok más esetben, a szerző németországi sikere indította el, mikor a CSIRKEJÁTÉK 2009-es német megjelenése és a kiadás robbanásszerű kritikai sikere újra reflektorfénybe állította a visszavonultan élő szerzőt, és aktuálisá tette a másik kisregény, a RÓMAI EGYES ideit, második kiadását is, mely immár egy teljesen más generációs, poétikai és politikai környezetben tette lehetővé a Rubin-művek újraértékelését.

Hogy ezen az újraértékelési folyamaton belül miért vált különösen fontossá nekem és nem egy nemzedéktársam számára ez a két kisregény, annak szintén számos oka lehet. Talán a történelmi helyzetek furcsa összecsengése, hogy a rendszerváltás utáni időkben szocializálódott fiatalokként valamelyest magunkra ismertünk a II. világháborúból ocsúdó Magyarországon felnövekvő Rubin-hősben, abban a kihalt utcán baktató fiatalemberben, aki „*már nemhogy a mában, a múltban sem talál fogódzót: ügyet, amiben hinni, ellenfeleket, akik közt dönteni tudna a lelkében*”. Talán szokatlanul modern poétikai eljárásaival érzünk rokonságot, vagy a testnek, a testi viszonyoknak, a szexualitásnak és az azt körülvevő érzelmi viharoknak, politikai és személyes frusztrációknak azzal a sajátos szemléletével, mely már most rendkívül izgalmas értelmezési kísérleteket szült – például Lengyel Imre Zsolt GYÖNYÖRŰEK, ÜGYETLENEK, HALHATATLANOK című írásában a RÓMAI EGYES-ről (*Műút*, 2010018-as szám) –, s amely a jövő Rubin-értelmezéseinek egyik legfontosabb vezérfonala lehet. Vagy talán az a szenttelenül önkínzó látásmód, „*az én rosszának figyelmes vizsgálata*” (ahogy Esterházy írja) volt ránk nagy hatással, amivel Rubin a CSIRKEJÁTÉK és a RÓMAI EGYES lapjain megörökített szerelmi hisztériákat ábrázolja, ezeknek a végtelenül életidegen, a patológiáig megszállott szerelmes férfiakkal az érzelmi és testi pokljárásait, ahol a legvégletesebb testi-lelki kiszolgáltatottság állapotaiban is mindig megcsillan valami elképesztő, földöntúli szépség, mely ha igazi vigaszt talán nem is képes nyújtani, valamiféle megnyugváshoz talán mégis elvezethet.

Rubin, bár huszonöt éve nem publikált már, és az irodalmi élettől teljesen elszigetelten, magányosan élt tapolcai otthonában, az utolsó pillanatig dolgozott befejezetlenül maradt regényein, intenzív kapcsolatot tartott fenn a városi és megyei könyvtárakkal. Utolsó könyvrendelését még teljesítette ugyan a veszprémi könyvtár, de a postán kikézbcsített kötetet már nem tudta személyesen átvenni. Marcel Proust A MEGTALÁLT IDŐ című könyvét szerette volna elolvasni, annak a regényfolyamnak az

utolsó kötetét, melynek első három részét már jól ismerte korábról, sőt, befejezetlen bűnügyi regényének főhősével, a Gerzson Bornemissza nevű nyugalmazott Interpol-főfelügyelővel is Proustot olvastat lefekvés előtt.

Ez a könyv egyébként, mely a KUTYA AZ ORSZÁGÚTON címet viseli, leginkább a MULATSÁG A FARKASVEREMBEN-hez hasonlítható, ahhoz a vonulathoz, amit Rubin életművén belül a „nemzetközi krimi” megnevezéssel illethetnénk, hiszen annak ellenére, hogy a MULATSÁG többnyire Magyarország-központú, kerettörténetében mégis fontos szerep jut az angol titkosszolgálatnak és néhány szereplő külföldi útjainak vagy külföldi származásának, mintha Rubin afféle szocialista James Bond-történetet akart volna csinálni a Pécs melletti kis faluban játszódó kamaratörténetből. Ez a jelleg a KUTYA AZ ORSZÁGÚTON lapjain már teljesen eluralkodik: nem csak arról van szó, hogy a szereplők a legkülönbözőbb nemzetiségekkel rendelkeznek, de mindegyik rendszeres utazó, sőt többszörös országváltó is; a cselekmény gyakorlatilag egész Európát behálózza, nemzetközisége szinte a paródia határát súrolja. Svájci milliárdosnők, magukat papnak álcázó IRA-aktivisták, szlovák hoteltulajdonosok, olasz dzsigolók és hasonlók galériája alkotja a szereplőgárdát, akik között a lehető legszövevényesebb viszonyok szövődnek. Hogy a szereplők többsége mintha csak egy hollywoodi filmből lépett volna ki, ez persze nem jelenti azt, hogy sematikus papírfigurák lennének: ahogyan az összes Rubin-regényben, itt is részletesen kidolgozott és nem egyszer sötét, történelmi és személyes traumákkal teli múltja van mindenkinek, ami alapvetően határozza meg a személyiségüket, cselekedeteiket. Csak egyetlen példát kiemelve, ott van az eltűnt kislány csúnyácska nevelőnője, akinek sorsát fiatalkorában az pecsételte meg, hogy amikor egyetlen udvarlója éppen a családjának akarta bemutatni, előtte nem sokkal egy patikában tévedésből idegnyugtató helyett hashajtót adtak neki – s innen kezdve a szartól való iszony határozza meg egész későbbi életét, ami kapcsolódik Rubinnak az egész életművön végigvonuló és a magyar irodalomban egészen unikális testábrázolásához, amiről korábban már szót ejtettem.

A főcselekmény helyszíne, híven a krimik hagyományához, egy világtól elzárt hely, egy kis szlovákiai síparadicsom, ahol a főhős, a magyar származású svájci hegymászó-detektív nyomoz egy milliárdosnő eltűnt kislánya után. A könyv mégsem nevezhető klasszikus kriminek abból a szempontból, hogy az elbeszélői nézőpont nem korlátozódik a nyomozóra, hanem sok esetben áttevődik más szereplőkre, időnként úgy is, hogy ugyanazt az eseményt többször egymás után is leírja a különböző szereplők szemszögéből – ezért lehet, hogy inkább a *thriller* műfajába kellene sorolni. Állítólag Rubin eredeti szándéka egy olyan bűnügyi regény megírása volt, ahol az igazi piszkos munkát végül is nem az elkövető, hanem maga a sors végzi el, az elkövetőnek pedig csak egészen apró impulzusokat kell adnia a történéseknek, hogy azok a szándéka szerint alakuljanak.

Felettébb érdekes ötlet, amit persze csak a hiánytalanul megvalósult mű felől lehetne igazán értelmezni és értékelni. Erre már nem lesz lehetőségünk, mert minden izgalmassága ellenére nagyon is befejezetlen

ez a könyv. Nem csak azért, mert a kéziraton belül is sokszor az az érzésünk: csupán egy vázlatot olvasunk, ahol a szerző először igyekezett kialakítani a rendkívül bonyolult cselekmény fordulatait és fontosabb információit, hogy azután majd stílusosan föllátsa és megemelve őket, hanem azért is, mert a kézirat gyakorlatilag éppen ott szakad meg, ahol a regényben ábrázolt viszonyok és cselekményszálak a lehető leginkább összegubancolódnak, ráadásul ebben már benne van egy csomó olyan sejtetés is, miszerint a dolgok teljesen másképpen történtek a valóságban, mint ahogyan azt eleinte egyik vagy másik szereplő (és így az olvasó) gondolta. De természetesen, hasonlóan a MULATSÁG-hoz, ebben a kéziratban is vannak olyan döbbenetesen szépen megírt apró epizódok és mondatok-bekezdések, melyek Rubin főműveit, a CSIRKEJÁTÉK-ot és a RÓMAI EGYES-t juttatják az ember eszébe, és amelyekért nem egy már befutott író is valószínűleg a fél karját odaadná: az egyik legszebb ilyen mellékepizód az, amikor a főhős Magyarországon átutazóban megáll a szigligeti Alkotóháznál éjszaka, és a földszinti könyvtárszoba sötétjében beszélgetésbe elegyedik egy rejtélyes figurával, akiről később kiderül, hogy nem más volt, mint a Rubin-művek örökre visszatérő kísértetalakja, a szerző legjobb barátja, Pilinszky János.

Ezeknél azonban jóval meglepőbb az az elképesztő technikai és történelmi tudásanyag, melyet Rubin megmozgat ezeken a lapokon: láthatólag mindent tud az albán vallási üldözésekről éppúgy, mint az írországi terrorizmus módszereiről, és hosszú bekezdéseken át taglalja a síparadicsomban használt *lanovkák* és a siklórepülés technikai tulajdonságait. Rubin végtelenül komolyan vette a regényírásra való realista felkészülést: a Pilinszkyvel folytatott kiterjedt levelezését konkrétan azért tette pénzé annak idején, hogy ebből az összegből Svájcba és a regény más helyszíneire utazhasson, hogy a síliftek és más alpesi felvonók működését a lehető legteljesebben kitanulja, s nagy valószínűséggel Belfastba és Dublinba is eljutott a könyv IRA-vonatkozásai kapcsán.

A fenti kézíratra jellemző mániákus pontosság azonban mégsem itt üli meg igazi ünnepét, hanem Rubin Szilárd másik, szintén befejezetlen kéziratában, mely az APRÓSZENTEK címet viseli. Mintha ebben a műben ért volna össze Rubin kétféle vénája: a személyes vonzalmakkal, szerelmekkel és emlékezéssel foglalkozó, a főhős mellett számos irodalomtörténeti alakot felidéző magántörténetek, melyek a CSIRKEJÁTÉK és a RÓMAI EGYES lapjain bontakoznak ki, és az ezek mellett készült ponyvaregények bűnügyi érdeklődése, hiszen ez a könyv egy 1953–54-ben zajlott magyar sorozatgyilkosságot és az elkövető, a „törökszentmiklósi vámpír”-ként elhíresült, végül pedig halálra ítélt Jancsó Piroska életét igyekszik feltárni az oknyomozó bűnügyi újságírást és a szépírói technikákat vegyítő tényregényben.

Égyáltalán nem túlozunk, ha azt mondjuk: Rubin ebben a műben a magyar HIDEGVÉRREL megírását kísérelte meg, nem is teljesen sikertelenül.

Amíg azonban Truman Capote – akinek műveit és szakirodalmát Rubin szintén behatóan tanulmányozta – a kansasi városkában eltöltött

kilátástalan évek és a végeláthatatlan szakmai vívódás után, a könyv megjelenését követően korának egyik legünnepeltebb szerzője lett, addig Rubin gyakorlatilag belerokkant az üggyel kapcsolatos, évtizedeken át tartó nyomozásba. Hiszen a hatvanas-hetvenes évek Magyarországnak egy ilyen nagy horderejű bűntény felderítése, melyet a fölsőbb hatalom sokkal inkább eltussolni és agyonhallgatni szeretett volna, mint teljes mélységében feltárni, gyakorlatilag a lehetetlenség határát súrolta – s ezen nem nagyon segített a rendszerváltás sem, amely után Rubin újult erővel kezdte zaklatni a hirtelen szabaddá vált állam különböző szerveit a korábban hozzáférhetetlen aktákért és dokumentumokért.

A mű keretét a szerző személyes története képezi: a Bűnügyi Múzeumban meglátott fotó alapján valósággal beleszeret a képen látott Jancsó Piroskába, megszállottjává válik, és elhatározza, hogy mindent kiderít róla. A szerző több ízben megosztja a regénnyel kapcsolatos kétélyeit híres íróbarátaival, Nemes Nagy Ágnessel, Pilinszkyvel, az akkor már halott Szabó Lőrinc kísértetével: ezek a magyar szépirodalom nagyjait felvonultató epizódok pedig egészen hideglelés feszültségbe kerülnek a regény középső részét képező anyaggal, mely a bűnügyek és az azt felderítő nyomozás meglehetősen szikár, láthatólag mindenre kiterjedő aprólékossgal kidolgozott leírását adja, külön kitérve minden egyes áldozat, fő- és mellékszereplő életére, életkörülményeire, a vizsgált időszakban és azelőtt azután vele történt eseményekre, nem egyszer belehelyezkedve az adott szereplő lelkivilágába is. Voltaképpen egyedül az elkövető, Jancsó Piroška motivációi maradnak homályban az egész műben: nem tudjuk, hogy valójában mennyire volt őriült vagy perverz, hogyan okolta meg maga előtt a gyilkosságokat, sőt, egyszerű lumpenelemhez képest szokatlan értelmessége, olvasottsága, udvarias viselkedése és testi szépsége, valamint a gyermekeihez való kétségbeesett ragaszkodása épp az ártatlanságára látszik utalni – vagy éppen arra, hogy valóban egy igazi pszichopatával állunk szemben, akinek egyébként annak idején külföldről is csodájára jártak a pszichológusok, ugyanis ennek a személyiségtípusnak akkoriban még csak férfiváltozatait ismerték a szakmában.

Az APRÓSZENTEK-nek azonban nem kizárólag Jancsó Piroška a főszereplője: legalább ilyen fontos szerep jut a bűntények helyszínéül szolgáló kietlen alföldi városkának, a hódoltsági múltját máig őrző Törökszentmiklósnak, mely kiváló alkalmat ad Rubinnak arra, hogy a már legkorábbi regényeiben is figyelemre méltó táj- és városleírásainak sorát újabb gyöngyszemekkel gazdagítsa, mint például a következő idézetben: „*Nincs évszak, amely e vad és végtelen utcákat megszépíti. De tavasszal, ha kedve van gyalogolni, az utas nem csak barbárságukat érzi: eltűzottságuk költészetét is. Baktat a csillagászati számot viselő házak mentén, ahol alkonyatkor már nem látni embert, s egyszerre mintha ékszerüzlethez érne: a világos ablakokból iskolás gyerekek zivaja csap ki; megy, amíg valóban ráesteledik, s egy kútnál, amely a homályból előbukkan, hirtelen asszonyok állnak, mint víz alól fölszállt szobrok. A szél piszkos, de elhossa a vetések illatát is, s a vadmadár, ha keresztbe is, de átrepüli az utat. [...] Olyan útnak látszott, ahol Mikulás- napokon évente kitehetik az ablakba az*

eltűnt utas körözlevelekben szereplő cipőit, mielőtt egy fagytól elcsigázott nyomozó arra tévedne, ahol a körme alá futó, soha el nem fogyó nesztelen járdán idegösszeomlást kap az órák hosszat loholó rendőrkutya, s ahol a zsebtükrökkel megfésűkkel házaló ügynök rég elrothadt, mire egy csontja is előkerül a fényszóróktól ragyogó trágyadombból.”

Persze nem lehet tudni, ha Rubinnak lett volna elég ideje és energiája teljesen befejezni a regényt, az évtizedeken át húzódnó lehetetlen vállalkozás milyen eredményt hozott volna: a kézirat azonban jelenlegi állapotában is olvasásra érdemes műnek látszik, mely ha egyszer megjelenik majd könyv formában is, bizonyára egészen sajátos színfolttal fogja kiegészíteni a kortárs magyar irodalom palettáját, egyedülálló bepillantást nyújtva az ötvenes évek mindennapi vidéki életébe és a korabeli bűnüldözés reménytelenül kusza működésébe.

Még jóval az idei év előtt, a halála utáni teendőkről gondolkodva egy régebbi levelében Rubin nyomatékosan és szenvedélyesen elutasított mindenféle temetési ceremóniát, zenét és beszédet, s azt szerette volna, ha hamvait „*a közös gödörbe*” szórják a szentimentalizmus legkisebb jele nélkül – ezért is gondoltam úgy, hogy a tőle való búcsúzás elsősorban a műveiről szóljon: a művekről, melyekben a II. világháború elveszett nemzedékének eltéveszthetetlenül egyéni hangja szól, és amelyeknek a valódi felfedezése talán csak most kezdődik igazán. Legyen neki könnyű a föld, s tartsa meg sokáig az emlékezet, ha már életében olyan fájdalmasan sokszor elkerülte.

Dunajcsik Máttyás

Kedves Olvasónk!

Kérjük, támogassa adója 1%-ával
a Holmi Folyóirat Alapítványt.
Adószáma: 18125218-1-41

Köszönjük!



A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelenik meg

nka

Nemzeti Kulturális Alap